

Příloha 7: Posudek oponenta habilitační práce

Masarykova univerzita

Fakulta Fakulta sociálních studií
Habilitační obor Sociální psychologie

Uchazeč Mgr. Sylvie Graf, Ph.D.
Pracoviště Psychologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.
Habilitační práce Češi a jejich sousedé: primární a sekundární přenos vlivu meziskupinového kontaktu na postoje v pěti zemích střední Evropy

Oponent Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.
Pracoviště Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Text posudku (rozsah dle zvážení oponenta)

Předložená práce sestává ze dvou částí, teoretické a výzkumné. Její jádro tvoří část výzkumná, proto se ve svém posudku věnuji především jí.

V souladu s názvem celé práce autorka nejprve vymezuje základní pojmy a hypotézy týkající se primárního a sekundárního přenosu vlivu meziskupinových kontaktů na postoje k příslušníkům různých skupin. Skupinami zde rozumí naše sousedy – tedy Slováky, Němce, Poláky a Rakušany. Primárním *kontaktem* rozumí osobní kontakt s konkrétními příslušníky daného národa (tedy například se Slováky), *vlivem* primárního kontaktu (*primárním přenosem*) rozumí změnu postoje k celé skupině (tedy ke Slovákům) na základě osobního kontaktu s příslušníky této skupiny. *Sekundárním přenosem* rozumí zobecnění tohoto postoje na postoje k jiné než „primární“ skupině, tedy například k Němcům. V práci testuje dvě základní hypotézy. Podle první z nich povede kontakt s příslušníky určitého národa ke změně postoje k celému národu (hypotéza *primárního přenosu*), podle druhé z nich dojde v důsledku primárního přenosu (tj. díky změně postojů určité skupině vlivem kontaktu s jejími členy) ke generalizaci na jiné skupiny (hypotéza *sekundárního přenosu*).

K testování těchto hypotéz autorka realizovala dva výzkumy. O *prvním výzkumu* informuje v prvních dvou částech své práce, o druhém v části třetí. Věnuji se nyní podrobněji oběma. Pozornost přitom zaměřím pouze na analýzy související přímo s tématem oponované práce. První výzkum byl určen k testování hypotézy *primárního přenosu*. Zúčastnili se ho studenti z ČR, Německa, Slovenska, Polska a Rakouska, kteří byli osloveni prostřednictvím internetové aplikace. Celkem se ho zúčastnilo 1276 respondentů; 691 z ČR a cca 160 z každé další země, z toho bylo cca 75 % žen.

Ke zjišťování *kontaktu* byla použita otázka zjišťující, *zda* respondent navštívil danou sousední zemi, tedy například Slovensko, *jak často* danou zemi navštěvuje („méně než dvakrát za rok / dvakrát za rok / jednou za měsíc / dvakrát za měsíc / častěji než dvakrát za měsíc“) a *kvalitu a kvantitu interpersonálních kontaktů* (například „Máte v ... příbuzné/přátelé/známé, se kterými se stýkáte?“ „Jak často se vidíte s příbuznými/přáteli/známými sousední národnosti?“).

K měření *postoje* k vlastním i ostatním národnostním skupinám byl použit *pocitový teploměr* (Jak byste na škále od 0 do 100 odpovídající stupnici teploměru, kdy 0 označuje chlad, 100 vřelost a 50 nevyhraněnost, vyjádřil/-a svůj osobní vztah k příslušníkům vlastního národa?).

Kritický rozbor:

a) Autorka uvádí pečlivě informace týkající se reliability posuzování otevřených odpovědí týkajících se kontaktů s příslušníky jiných národnostních skupin. Reliabilitu jednopoložkové škály měřící závisle proměnnou odhadnout nelze.

b) Autorka realizovala na uvedených souborech cca 50 statistických testů. To vede k enormní inflaci hladiny α ; není jasné, na jaké hladině významnosti své hypotézy testuje. To mne vede k otázce, zda je z výsledků testů vůbec některý statisticky významný na uváděné hladině významnosti (tj. 0,05). Je to především díky tomu, že v této části autorka uvádí řadu analýz, které s vlastním tématem přímo nesouvisejí.

c) Klíčovou otázkou však je, zda se jí podařilo adekvátně testovat a případně na svých souborech potvrdit hypotézu, že kontakt s příslušníky určité národnostní skupiny má vliv na postoje k celé skupině. K testu této hypotézy autorka pracuje pouze se souborem respondentů, kteří uvedli, že mají kontakty s příslušníky jiné skupiny. To vedlo ke snížení velikosti souboru, v jednom případě na 240 jedinců (tj. na 1/5 souboru). Není přitom uvedeno, o jaké respondenty přesně jde. Autorka navíc – kvůli „přehlednosti“ – nesignifikantní prediktory vůbec neuvádí, takže uvedené modely ve skutečnosti v dané podobě patrně neplatí.

(Poznámka: Autorka podle mého soudu neměla z analýz vyloučit respondenty, kteří neuvedli žádný kontakt. Bylo by zajímavé zjistit, zda jejich postoje k daným skupinám nejsou stejné nebo dokonce příznivější než postoje těch, kteří kontakty uvedli.) Podle uvedených výsledků v tabulce 4.2 je účinek osobního kontaktu $R^2 = 0,03-0,04$; tedy poměrně velmi slabý.

Klíčovým problémem ovšem je směr působení a časová následnost, tedy zda není obliba příčinou kontaktů (a ne naopak), nebo zda například příslušnost do stejné kategorie (příbuzenství) není příčinou jak obliby, tak kontaktu. Autorčin design tyto alternativy neumožňuje vyloučit ani jinak kontrolovat.

d) Můj závěr: S přihlédnutím ke zvolenému designu, k počtu testů, které znemožňují stanovit přesnou hladinu, na níž autorka své hypotézy testuje, a ke skutečnosti, že autorka vyloučila z analýz respondenty, jejichž odpovědi by mohly být v nesouladu s její hypotézou, dospívám k závěru, že se jí první hypotézu nepodařilo adekvátně testovat. Z věcného hlediska se pak domnívám, že se nepodařilo na tomto souboru prokázat, že má osobní kontakt s příslušníky jiné národnostní skupiny na pocíťovanou vřelost k této skupině jako celku vliv.

V **druhém výzkumu** testovala autorka hypotézu **sekundárního přenosu**. Podle této hypotézy kontakt s jednou skupinou povede ke zlepšení vztahů k této skupině a následně ke zlepšení vztahů k ostatním skupinám. Kontakt i postoje měřila stejnými nástroji. Design byl opět transverzální. (Z uvedených údajů nelze pochopit, do jaké míry šlo o *odlišný vzorek*.) K testu této hypotézy použila strukturní modelování. Vychází přitom z předpokladu, že ke generalizaci dochází ze skupiny, s níž mají respondenti *nejvyšší míru kontaktů*, na skupiny ostatní. V jednotlivých zemích proto jako *primární nečlenskou skupinu* zvolila tu, se kterou měli respondenti dané národnosti nejvyšší míru kontaktu (tj. nejvyšší počet přátel a známých). U Čechů to byli například Slováci. Poté zjišťovala, zda postoje k této skupině souvisejí s postoji k ostatním třem skupinám. Tuto hypotézu testovala srovnáním modelu, ve kterém nechala počítačový program odhadnout všechny tři cesty od Slováků k ostatním třem národnostním skupinám, s modelem, ve kterém nechala odhadnout koeficient například od Slováků k Němcům za předpokladu, že se ostatní dva koeficienty sobě rovnají. Kromě toho testovala, zda nejsou tyto vztahy moderovány rozdíly v jakýchsi globálních indexech stereotypů „národních osobností“. Přiznám se, že jsem logice jejích argumentů příliš neporozuměl. Je to parně i díky tomu, že v oponované práci neuvádí žádné deskriptivní údaje (týkající se M, SD, zešíkmení a špičatosti); především ale neuvádí kovarianční/korelační matici, kterou analyzuje, takže jsem její data nemohl podrobit nezávislé analýze. Samotný strukturní model není příliš dobře specifikován (grafy například uvádí jiné vztahy než

tabulky) a jsou v něm zavedeny nerealistické předpoklady; například postoje k různým skupinám mezi sebou podle nich nekorelují. Autorka neuvádí reliability proměnných ani proporce vysvětleného rozptylu.

Z hlediska cílů posuzované práce však podle mého soudu autorkou uvedené modely patrně vůbec neumožňují testovat její hypotézu sekundárního přenosu. Tuto hypotézu nelze testovat na transverzálních datech. Adekvátní model by asi musel v prvním kroku prokázat hypotézu primárního kontaktu, k níž dochází mezi dvěma časy, a následně dávat do vztahu tímto kontaktem vysvětlenou proporcii rozptylu v postojích s proměnnými, které by byly měřeny rovněž v obou časech. Pokud by například u Čechů, u nichž došlo prokazatelně v důsledku kontaktů se Slováky ke změně postojů k nim, došlo následně i ke změně postojů k Němcům (při kontrole kontaktu s nimi), byla by jedním z možných vysvětlení této změny hypotéza sekundárního přenosu.

Podle mého soudu proto ani zde žádný z modelů neumožňuje dospět k závěru, že osobní kontakt s příslušníky určité skupiny vede ke změně postoje k této skupině, a tedy ani ke skupině jiné. Kromě toho lze rozdíly v korelacích postojů českých respondentů ke Slovákům, Němcům, Polákům a Rakušanům samozřejmě interpretovat i zcela jinak, než sekundárním přenosem.

Otázky do diskuse:

Coby oponentovi mi asi nepřísluší posuzovat adekvátnost testovaných hypotéz, nicméně mám určité pochybnosti týkající se toho, zda lze hypotézy, které vznikly v kontextu vztahu majority s minoritou, takto mechanicky přenášet na vztahy mezi národními skupinami. V prvním případě jde o snahu zlepšit značně negativní postoje majority k minoritě (například bělochů k černochům, heterosexuálů k homosexuálům atp.), ve druhém případě o snahu snížit sílu a dopady zobecněné předsudečnosti. Co vede autorku k závěru, že jde o obdobné procesy?

a) V jakém smyslu generalizuje český respondent své postoje například k Němcům (které dejme tomu nejsou příliš kladné) na postoje ke Slovákům (které jsou poměrně kladné)?

b) Proč se autorka domnívá, že jsou Češi obecně předsudeční vůči svým sousedům?

Závěr: Mám-li práci celkově zhodnotit, musím na straně kladů vysoce vyzdvihnout snahu autorky empiricky zkoumat meziskupinové vztahy na této úrovni. Nicméně má podle mého soudu práce jak po stránce teoretické, tak po stránce metodologické určité problémy, z nichž jsem některé v posudku zmínil. Je ale také možné, že jsem – například díky tomu, že autorka vůbec neuvádí data, která analyzuje – ne všemu správně porozuměl.

Protože coby zaměstnanec jiné školy neznám požadavky, které jsou standardně kladené na habilitační práce v oboru sociální psychologie na MU, nemohu posoudit, zda jim oponovaná práce vyhovuje. Abych ale vyhověl požadovanému formuláři a protože zastávám názor, že žadatele musí být umožněno svoji práci hájit, souhlasím s tímto zněním:

Habilitační práce dr. Sylvie Graf „Češi a jejich sousedé: primární a sekundární přenos vlivu meziskupinového kontaktu na postoje v pěti zemích střední Evropy“ **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Sociální psychologie.

Praha, dne 11. 2. 2016

Karel Hnilica